

SULTAN İLAHİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Altı Aylık Hakemli Kısa Makale, Araştırma ve İnceleme Dergisi
Vol./Cilt: 1, Issue/Sayı: 1, ss. 27-40, December/Aralık 2023

Şâfiî Usûlcülerin Mütevâtir Haberlere Bakışı*

Shafi'i Jurists' View Of Mutawâtir News

Mehmet Nezir Ceylan*

Özet

İslamî ilimlerin temel iki kaynağı olan Kitap ve Sünnetin nakle dayanması ve aktarımlarında mutlak kesinliğe duyulan ihtiyaç, özellikle mütevâtir haber konusunu önemli kılmaktadır. Mütevâtir haber, kelim ilminde dinin temel doktrinlerini oluşturan, özellikle de Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamada önemli bir role sahip bir kavram olarak ele alınmıştır. Ancak, ibadet ve muamelat gibi Müslüman bireyin pratik hayattaki eylemlerini konu edinen fıkıh ilmi için bir haberle amel edilebilmesi için kesin bilgiyle beraber aynı zamanda güçlü zannın yeterli kabul edildiği bir anlayış hâkimdir. Bu bağlamda, fıkıh usûlcüleri, teknik anlamda mantık bakımından kuşkuya yer vermeyen -mütevâtir haberin tanımına sadık kalmış olsalar da, haberin nakli konusunda bu tanımın dışına çıkarak özgün bir yaklaşım ve metodoloji geliştirmişlerdir. Bu çalışmada, Şâfiî usûlcülerin mütevâtir haber anlayışları ele alınmıştır. Şâfiî usûlcüleri ile hadisçiler arasında bu kavramın farklı algılanması çalışmanın önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Hadisçiler mütevâtir haber için genellikle isnada vurgu yaparken, fıkıh usûlcüleri bu konuda isnada vurgu yapmamışlardır. Bu durum, usûlcülerin mütevâtir haberde isnada dayalı kısmını göz ardı ettikleri şeklinde bir değerlendirmeye yol açmıştır. Ancak, mesele detaylı bir şekilde incelendiğinde, hadisçilerin meslekleri gereği isnadın önemini vurguladıkları ve mütevâtir habere dikkat çektikleri anlaşılacaktır. Usûlcüler ise haberi doğrudan inceleyerek senede vurgu yapmamışlardır. Bu çalışma, Şâfiî usûl bilgilerinin mütevâtir haberlere yaklaşımlarını incelemektedir. İncelenen konular arasında mütevâtir haberlerde sayı, bilgi değeri ve bu tür haberlerin gerektirdiği bilginin mâhiyeti gibi konular bulunmaktadır. Şâfiî usûlcülerinin, diğer mezhep usûlcülerinin perspektifleri de gerekli görüldüğünde karşılaştırmalı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede, mütevâtir haber konusundaki Şâfiî usûlcülerin görüşleri ana hatlarıyla analiz edilmiş ve elde edilen bulgular doğrultusunda çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışma hem Şâfiî mezhebinin mütevâtir haber anlayışını ortaya koymak hem de literatüre katkıda bulunmak amacıyla yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh usûlü, Şâfiî, Mütevâtir haber, Âhâd haber.

* Araştırma Makalesi / Research Article, Geliş Tarihi / Date Received: 11.12.2023, Kabul Tarihi / Date Accepted: 21.12.2023, Yayın Tarihi / Date Published: 31.12.2023.

* Dr., İslam Hukuku A.B.D. Gazi Anadolu İmam Hatip Lisesi, Batman, E-Mail: ceylanmezir@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0314-3309>

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Ceylan, Mehmet Nezir. "Şâfiî Usûlcülerin Mütevâtir Haberlere Bakışı". *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi (SİAD)* 1/1 (Aralık. 2023), 27-40 DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10416560>

Öne Çıkanlar

- Hadisçiler, mütevâtir haberde senede vurgu yaparken, Şâfiî usûlcüler ve diğer mezhep usûlcüleri, haberin süregelen bir şekilde aktarılmasını (âdet-i muttaride) önemli görmüşlerdir.
- Genel olarak mütevâtir haberin kesin bilgi gerektirdiği kabul görmüştür.
- Genel olarak Şâfiî usûlcüler, bu bilginin zarurî olduğunu ifade etmişlerdir. Amidî ise bu iki görüşün yanlışlanabileceğini düşünerek vakf prensibini benimsemiştir.
- Çalışmada öne çıkan bir diğer bulgu, haberi aktaranlarda İslam şartının Şâfiî usûlcüler tarafından gerekli görülmemesi olmuştur.
- Mâverdî'nin, mütevâtir haberi konum olarak müstefiz haberin başlığı altında konumlandırması, çalışma açısından önemli bir bulgu olarak öne çıkmıştır.

Abstract

The fact that the two main sources of Islamic sciences, the Book and the Sunnah, are based on transmission and the need for absolute certainty in their transmission makes the issue of mutawâtir news especially important. In the science of theology, mutawâtir news has been considered as a concept that constitutes the foundations of religion and has an important role in proving the prophethood of the Prophet Muhammad. However, for the science of fiqh, which deals with the practical actions of the Muslim individual in practical life, such as worship and transactions, an understanding is dominant in which strong conjecture is considered sufficient rather than certainty in order to act on a news report. This point of view has influenced the understanding of certain knowledge by the jurists of fiqh. In this context, although the usul al-fiqh scholars remained faithful to the definition of mutawâtir news, whose truth is not doubted in logic in the technical sense, they developed an original way and method by going beyond this definition in the transmission of the news. In this study, the Shafi'i jurists' understanding of mutawâtir news was discussed. Although there is no clear explanation about the definition of the concept of mutawâtir, the fact that Imam Shafi'i used this concept for the first time and the different perceptions of this concept among Shafi'i jurists and hadith scholars have an important place. While the hadith scholars generally emphasised the isnada for mutawâtir news, the jurists did not emphasise the isnada in this regard. This situation has led to an assessment that the jurists ignored the isnad-based part of the motawâtir news. However, when the issue is examined in detail, it will be understood that the hadith scholars emphasised the importance of isnad due to their profession and drew attention to trustworthy news. The methodologists, on the other hand, analysed the news directly and did not emphasise the year. The fact that al-Mâwâdî divides the news that carries certain knowledge into two as authentic and trustworthy news and evaluates the authentic news in a position above the trustworthy news can be interpreted as al-Mâwâdî's approach to the hadithists' literature. This study analyses the approaches of Shafi'i jurists to mutawâtir news. Among the topics examined are the number, the value of knowledge, and the nature of the knowledge required by this kind of news. The views of Shafi'i jurists are emphasised, and the perspectives of other sectarian jurists are also discussed in a comparative manner when deemed necessary. Shīrāzī, al-Samānī, al-Juwaynī, al-Māwardī, al-Ghazālī, al-Āmidī, Ibn Berhān, al-Rāzī, al-Subkī, and al-Zarqāshī's works on jurisprudence have been consulted, the common views of the authors have been emphasised, and the different views have been examined by mentioning the relevant names. In this framework, the views of Shafi'i jurists on the subject of trustworthy news have been analysed in outline and some conclusions have been reached in line with

the findings obtained. This study was written both to reveal the Shafi'i school's understanding of mutawâtir news and to contribute to the literature.

Keywords: *Usûl al-fiqh, Shafi'i, Mutawâtir news, Ahâd news.*

Highlights

- While hadith scholars emphasise the year in mutawâtir news, Shâfiî jurists and other sectarian jurists consider the continuous transmission of the news (âdat al-muttarîda) as important.
- It is generally accepted that reliable news requires certain knowledge.
- Although there are differences of opinion as to whether the information contained in mutawâtir news is theoretical or essential, Shâfiî jurists have generally stated that this information is essential. Amidî, on the other hand, adopted the principle of waqf, considering that these two views can be falsified.
- Another striking finding in the study is that the condition of Islam in the transmitters of the news is not considered necessary by Shafi'i jurists.
- An important finding is that al-Mâwardî categorised the news into three types and mentioned the trustworthy news under the position of the authentic news.

1. Giriş

Fıkıh usûlü literatüründe mütevâtir haber kavramının ilk defa kim tarafından kullanıldığına dair kesin bir tespit yapılamamakla birlikte, İmam Şâfiî (ö. 204-820) "er-Risâle" adlı eserinde "haber-i hassa" ve "haber-i âmme" terimlerine yer vermiş, hassa haberi âhâd haber anlamında kullanmış, ancak mütevâtir haber terimine değinmemiştir.¹ Şâfiî'nin ardından fıkıh usûlü alanında en eski usûl eserinin sahibi Ebû Bekr el-Cessâs (ö. 370/981) haberi mütevâtir ve mütevâtir olmayan şeklinde ayrı kategoriye ayırmıştır.² Bu bağlamda fıkıh usûlünde ilk defa mütevâtir haber tabirini Cessâs'ın söylediği söylenebilir.

Mütevâtir haber kavramı, hadis ilmiyle ilişkilendirilmiş olmakla birlikte, bu terim, ilk dönemlerde tanımlanmamıştır. Bu terim, hadis usûlü eserlerinde ilk defa Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) tarafından ele alınmıştır.³ Bağdâdî, öncelikle haberi tanımladıktan sonra bunu mütevâtir ve âhâd şeklinde ikiye ayırır ve daha sonra bu iki haber türünü bilgi değeri açısından değerlendirir.⁴ Ancak, "el-Faḫîh ve'l-mütefaḫḫîh" adlı eseri, Şâfiî mezhebinin ilk dönem usûl eserlerinden biri olması⁵ dikkate alındığında, Bağdâdî'nin bu sınıflandırmayı fıkıh usûlü açısından değerlendirdiği söylenebilir. Nitekim Ebû Zekeriyâ en-Nevevî (ö. 676/1277), Bağdâdî'nin bu sınıflandırmayı yapmasının, ehl-i hadise tabi olmamasının bir işareti olduğunu belirttikten sonra muhaddislerin mütevâtir habere değinmemesinin, muhaddislerin ya mütevâtir

¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle* (Beirut: Daru'l-kütübi'l-İlmiye, 1939), 369, 463.

² Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *el-Fuṣûl fi'l-uşûl* (Kuveyt: Vizaretu'l-evkâf ve's-şuûni'l-İslamiyye, 1994), 3/37.

³ Ebû Amr Takıyyüddîn ibnü's-Salâh, *Ulûmi'l-hadîs*, thk. Nüreddîn Muhammed el-Hasenî (Beirut: Dârü'l-Fikr, 1986), 267.

⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, thk. Ebî İshâk b. İbrahim b. Mustafa (Dârü'l-Hindî, 2002), 16. Ayrıca bk. Bilal Saklan, *Mütevâtir Hadisler ve Meseleleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986), 11.

⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/458.

haberinin azlığından ya da hadis ilminin sadece mütevâtir haber dışındaki hadisleri incelemesi nedeniyle bu kavrama değinmemiş olmalarına bağlamaktadır.⁶

İlk dönemlerde mütevâtir habere değinmeyen hadisçiler daha sonraki dönemlerde tanımlarında “turûk” kelimesine yer vererek senede özel bir ilgi göstermişler. Fıkıh usûlcüleri ise mütevâtir haberi mutlak bir şekilde ele alarak bu haberin bir topluluk tarafından aktarılmasını yeterli görmüş ve bunun süre gelen âdet “âdet-i müstemirre” şeklinde olmasının bilgi açısından yeterli olduğuna kanaat getirmişlerdir. Ayrıca çoğunluk fıkıh usûlcüye göre haberi aktaranlar için İslam ve adalet vasıfları gerekli şartlar değildir. Bu farklı bakış açısı hadisçiler ile fıkıh usûlcüleri arasında mütevâtir haberin kabulü hususunda bir takım tartışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu tartışma ilk dönemde söz konusu olmayıp özellikle Hatîb el-Bâğdâdî (ö. 463/1071) ile birlikte başladığı söylenebilir. Sonraki dönemlerde İbn Hâcer el-Askalânî (ö. 852/1449), mütevâtir haber tanımlarında hem hadis hem de fıkıh usûlcülerinin tanımlarını dikkate alacak şekilde bir denge kurmaya çalışmıştır. Tartışmalarda genellikle Şâfiî mezhebine mensup âlimler öne çıktığından, bu konunun çoğunlukla Şâfiî usûl âlimleri bakımından ele alınması önem taşımaktadır.

Tespit edildiği kadarıyla, fıkıh usûlünde mütevâtir haber konusunda yapılmış Türkçe çalışmalar arasında Bilal Saklan'ın "Mütevâtir Haber ve meseleleri" Fatih Orhan'ın "Hadis Rivayeti Bağlamında Fakihlerin Mütevâtir Habere Yaklaşımları", Ramazan Özmen'in "Hanbelî Fıkıh Usûlcülerinin Mütevâtir Haberlere Yaklaşımları", Nurullah Agitoğlu'nun "Mâlikî Usûlcülere Göre Mütevâtir ve Âhâd Haberinin Epistemolojik Değeri -Karâfi Örneği" başlıklı çalışmalar öne çıkmaktadır.⁷ Arapça çalışmalarda ise, Mazhar Ziyad Hamed'in "Eraü İbn Hazm el-Endülüsi fî Hadisi'l-Mütevâtir" ve Abdunnasır Nanî'nin "el-Hadisü'l-Mütevâtir Beyne'l-Muhaddisin ve'l-Usûliyyîn" adlı çalışmalar önemlidir.⁸ Ancak, bu çalışmalar Şâfiî usûlcülerin mütevâtir haber konusundaki görüşlerini tam anlamıyla ortaya koyma bakımından eksik kalmaktadır.

Bu araştırmada, Şâfiî usûl bilginlerinin mütevâtir haber anlayışı incelenecektir. Özellikle Ebû İshâk eş-Şîrâzî (ö. 476/1083) ve Ebü'l-Müzaffer es-Sem'ânî (ö. 489/1096) gibi ilk dönem Şâfiî usûlcülerinin mütevâtir haberi tanımlamadaki benzer ifadeleri ve senede vurgu yapmama eğilimleri üzerinde durulacaktır.

⁶ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik*, thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefi (Medine: Mektebetü'l-Eymân, 1987), 542. Talat Koçyiğit'e göre hadisçilerin mütevâtir kavramına yer vermemelerinin gerekçesi olarak bu ilmin sahih hadisleri sakım olan hadislerden ayıklama işlevi dayandırır ve sahih olmasından dolayı mütevâtir habere değinmediklerini ifade eder. Bk. Talat Koçyiğit, *Hadis İstihlâhları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 347.

⁷ Bilal Saklan, *Mütevâtir Hadisler ve Meseleleri*; Fatih Orhan, “Hadis Rivayeti Bağlamında Fakihlerin Mütevâtir Habere Yaklaşımları”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/3 (2021), 1465-1483; Ramazan Özmen, “Hanbelî Fıkıh Usûlcülerinin Mütevâtir Haberlere Yaklaşımları”, *İslami İlimler Dergisi* 2/2 (Güz 2007), 29-53; Nurullah Agitoğlu, “Mâlikî Usûlcülere Göre Mütevâtir ve Âhâd Haberinin Epistemolojik Değeri -Karâfi Örneği”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ağustos 2018), 247/267.

⁸ Mazhar Ziyad Hamed, *İbn Hazm'ın Mütevâtir Hadis Hakkında Görüşleri* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016); Abdunnasır Nanî, *el-Hadisü'l-Mütevâtir Beyne'l-Muhaddisin ve'l-Usûliyyin* (Vadi: Cami'âtü Muhammed Hıdır, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

Diğer yandan Ebü'l-Hasen el-Mâverdi'nin (ö. 450/1058) haberleri üç kategoriye ayırarak müstefiz haberin yaygın ve bilinçsiz bir şekilde oluştuğunu belirtmesi, mütevâtir haberin ise bilinçli ve kasıtlı bir aktarım olduğunu ifade etmesi dikkat çekicidir. Bu yaklaşımın, hadisçilerin görüşleriyle ne ne ölçüde uyumlu ele alınacaktır. Ayrıca Ebü'l-Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111) mütevâtir haber için topluluk şartıyla beraber karineyi de topluluk haberinin tasdikinde destekleyici bir unsur olarak dâhil etmiştir. Seyfeddîn Âmidî (ö. 631/1233), mütevâtir haberden elde edilen bilginin mâhiyeti konusunda bu haberin ne zarurî ne de nazarî olduğunu savunarak vakf prensibini benimsemiştir. Çalışmada Âmidî'nin mütevâtir haberin bilgi mâhiyeti konusundaki farklı tavrı kritik edilmeye çalışılacaktır.

Bu araştırmada, Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) eserleri gibi temel referans kaynaklarından yola çıkılarak, hadisçilerin görüşleri üzerinde durulacaktır. Ancak çalışmanın odak noktası Şâfiî usûl bilginlerinin mütevâtir haber anlayışı olduğu için, gerekli olmadıkça Bağdâdî ve Askalânî'nin görüşlerine detaylı olarak değinilmeyecektir. Bu bağlamda, çalışma sadece Şâfiî usûlcülerin mütevâtir haber anlayışını ana hatlarıyla ele alacak ve diğer mezhep usûlcülerinin görüşleri, dipnotlarda belirli koşullar altında açıklanacaktır.

2. Şâfiî Usûl Bilginlerinin Mütevâtir Haber Anlayışı

İslam âlimleri, ilk dönemlerden itibaren inanç esaslarını temellendiren bir bilgi nazariyesi oluşturmaya çalışmışlardır. Bu nazariyede eşyanın bilgisi, akıl, müşahade ve doğru haberle elde edilir. Dini konuların dayandığı kaynak ise haberdir. Bu nedenle habere özel anlam yüklenmiştir.⁹ Akıl ve duyular yoluyla elde edilen bilgiler yanlışlanabileceği gibi haberle elde edilen bilgiler de yanlış olabilir.¹⁰ Ancak aynı anda bir habere hem doğruluk hem de yalan da girebilir.¹¹ Bu yüzden Müslüman âlimler özellikle doğru habere vurgu yapmışlardır. Doğru haber kelimciler açısından sadık haber, hadis ve fıkıh usûlcülerinin yanında mütevâtir haber olarak ifade edilir.¹² Hadisçiler açısından haber hadisle eşdeğer görüldüğü için mütevâtir habere sened bağlamında yaklaşmışlardır.¹³ Buna karşılık fıkıh usûlcüleri için haberin semeresi sıdk olduğuna göre haberin bizzat kendisi önemlidir.

2.1. Şâfiî Usûlcülere Göre Mütevâtir Haberinin Mâhiyeti

Mütevâtir kelimesi Arapça'da وتر kelimesinden türetilmiş olup, sözlükte peş peşe gelme, tabi olma, kesinti olmadan peşi sıra bir şeyin meydana gelmesi veya az bir zaman kesinti olsa da sonradan yeniden ortaya çıkma anlamlarına gelir.¹⁴ İstilahı anlamda ise mütevâtir haber yalan üzerine ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun hissi olarak aktardığı haber olarak

⁹ Nurullah Agitoğlu, "Mâlikî Usûlcülere Göre Mütevâtir ve Âhâd Haberinin Epistemolojik Değeri -Karâfi Örneği", 255.

¹⁰ Ebû İshâk İbrahim eş-Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkıh*, thk. Abdülkadir Hatib Hasenî (Beyrut: Darü'l-Kattaniyye, 2013), 193; Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Qavâti'u'l-edille fi'l-uşûl*, thk. Abdullah Hafız Ahmed el-Hükmî (Riyad: Mektebetü't-Tevbe, 1998), 2/230.

¹¹ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, thk. Hamza b. Zühayr Hafız (Medine, 1413), 2/131.

¹² Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 2/162.

¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzheti'n-nâzir ve's-sâmi' fi turuği hadîş eş-şâ'imü'l-mecâmi'*, thk. Nûreddin İtr (Şam: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011), 36.

¹⁴ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Darü's-Şadr, 1968), "وتر" mad. 5/275.

tanımlanmaktadır.¹⁵ Hadisçiler her hadisi haber kapsamında değerlendirdiğinden tanıma sened manasında “turûk”¹⁶ ifadesini dâhil ederek mütevâtir haberin kapsamını daraltmışlardır. Onlara göre senedi çok olan hadis mütevâtir haberdir.

Mütevâtir haberde yalan üzerinde birleşmenin olmamasının aklî veya âdet gereği olduğu hususunda ihtilâf olmakla beraber çoğunluk bunun âdet gereği olacağı kanaatini taşımaktadır. Çünkü akıl aynı anda bir topluluğun bir haberi yalan olarak nakletmelerini imkânsız görmemektedir. Bu durumda akıl mütevâtir haberi de yalanlayabilir. Dolayısıyla mütevâtir haberde haberin yalanlanmasının imkânsız olması âdet gereğidir.¹⁷ Âdetten kastedilen ise bu âdetin süregelmiş olmasıdır. (âdet-i muttaride).¹⁸ İlk dönem Şâfiî usûlcüler mütevâtir haberi, bir topluluğun aktardığı haberde aktarılanda zorunlu olarak bilgi gerektirmesi olarak tanımlamaktadırlar.¹⁹ Sonraki dönem Şâfiî usûlcüler ise özellikle mütevâtir haberin aktarım sürecinde oldukça fazla ravinin yer almasına ve bunun “âdet” gereği gerçekleşmesine vurgu yapmışlardır.²⁰ İlk dönemde mütevâtir kavramı kalamcı ve fıkıhçıların kullandığı bir kavram olduğu için genel manada bir tanıma yer vererek haberin bizzat kendisinin ilim gerektirdiğini özellikle belirtmişlerdir. Bu henüz mütevâtir kavramının hadisçiler arasında kullanılmadığının bir göstergesi olarak da sunulabilir. Sonraki dönem usûlcülerde ise tanımın açıklayıcı bir şekilde “âdet” kavramına yer vererek oldukça fazla insanın bu haberi aktarmasına işaret etmişlerdir. Bunda mütevâtir haberin hadisçiler arasında kullanılan bir kavram olduğunun da etkisi bulunmaktadır.

Şâfiî usûlcü Mâverdî, haber türlerini müstefiz, mütevâtir ve âhâd olarak sınıflandırır; müstefiz haberi mütevâtirin önünde konumlandırır.²¹ Mâverdî, Müstefiz haberi, toplumun genel bilgisi olarak yaygın bir şekilde bilinen ve bilinçli bir şekilde aktarılmayan haber olarak tanımlar. Mütevâtir haberi ise başlangıçta âhâd haber gibi tek kaynaktan aktarılan, ancak sonradan bir topluluk tarafından çok sayıda kişiye doğru bir şekilde aktarılan haber olarak ifade eder. Mütevâtir haber oluşumu açısından başlangıçta müstefiz haber gibi değilken sonradan müstefiz haber gibidir. Fakat ona göre bu haberin kesin bilgi taşıması hususunda şüphe bulunmamaktadır.²²

Mâverdî, müstefiz ve mütevâtir haber türleri arasındaki benzerlik ve farklılıklara değinir. Ona göre, müstefiz haber, bilinçli bir şekilde aktarılmamakta, neredeyse kendiliğinden başkalarına

¹⁵ Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhtâ fi usûli'l-fıkh* (Kuveyt: Darü'l-Küfe, 1992), 4/231.

¹⁶ Askalânî, *Nüzhetü'n-nâzir*, 37.

¹⁷ Ebu İshak İbrahim eş-Şîrâzî, *et-Tebsıra fi usûli'l-fıkh*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Dımaşk: Darü'l-Fikr, 1980), 291.

¹⁸ Ebü'l-Feth İbn Berhân, *el-Vüşûl ile'l-üşûl*, thk. Abdulhamid Ebü Züneyd (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1984), 2/154.

¹⁹ Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkh*, 193; ESem'ânî, *Qavâtu'u'l-edille fi'l-üşûl*, 2/234; Seyfüddîn Âmidî, *Muntehe's-sûl fi 'ilmi'l-üşûl*. (Beirut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 75.

²⁰ Ebü Nasr Tâcüddîn es-Sübkî, *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc*, thk. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî - Nûreddin Abdülcebbâr Sagîrî (Dübey: Dârü'l-Buhus li-dirâseti'l-İslamiyye ve İhyâü't-Türâs, 2004), 5/1815.

²¹ Gazzâlî, Ebü İshâk el-İsferâyînî'nin haberi müstefiz, mütevâtir ve âhâd şeklinde üçe ayırdığından söz eder. Ebü Hâmid el-Gazzâlî, *el-Menhûl min ta'likâti'l-üşûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto (Dımaşk: Darü'l-Fikr, 1980), 244. Gazzâlî'nin aktardığından yola çıkarak Mâverdî'nin bu taksimatı isferâyînî'den aldığını söyleyenebilir.

²² Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed, *Edebü'l-kâdî*, thk. Yahya Hilâl es-Sırhân (Bağdat: Matbaa'tü'l-'Asânî, 1972), 1/371.

ulaşmakta ve aktaran kişide adalet şartı aranmamaktadır. Buna karşılık mütevâtir haberin aktarılması bilinçli bir şekilde gerçekleşir ve aktaran kişide adalet şartı aranır. Ayrıca tevâtür başlangıçta âhâd şeklinde aktarılır, ancak sonradan bir topluluk tarafından başka bir topluluğa aktarılır. Benzer yönler açısından, her iki haber türü de kesin bilgi ifade eder, yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluk tarafından aktarılır, süregelen haberlerdir ve aktarımında belirli bir sayının olmaması gibi ortak özelliklere sahiptirler.²³

Bu taksimatta hem adalet şartının aranmaması hem de kasıt olmadan aktarılması bakımından müstefiz haberin, usûlcülerin mütevâtir haberine benzeyen özellikler taşımasıyla dikkat çekicidir. Çünkü usûlcülere göre mütevâtir haberin aktarılmasında adalet ve din şartı aranmaz. Mütevâtir haberde ise aktarımın kasıtlı bir şekilde gerçekleşmesi hadisçilerin perspektifini hatırlatır. Zira hadisçiler, hadislerin dinin hükümlerini belirlemede ve usûl konularında önemli bir rol oynadığını düşündükleri için bir haberi Hz. Peygamber'e nispet etme konusunda ihtiyatlı davranmışlardır. Dolayısıyla, hadisçilerin mütevâtir haber anlayışının, fıkıh usûlcüleri tarafından da kabul ettiği söylenebilir. Ancak dinle ilgili hüküm ve prensiplerin inşasında hadisçiler, bilinçli bir şekilde aktarımın önemine vurgu yaparak mütevâtir konusunda usûlcülerden ayrılmışlardır.

Mütevâtir haberden söz edilmek için haberi nakleden topluluğun zan veya tahmin şeklinde bu haberi nakletmemeleri yani kesin bir bilgiyle aktarmaları, âdeten bu topluluğun yalan üzerine birleşmelerinin imkânsız birçoklukta olması, bir tabakadan kendisi gibi başka bir tabakaya aktarılmış olması²⁴ ve verilen haberin hissi olması gerekmektedir.²⁵ Beşinci bir şart olarak Askalânî mütevâtir haberin kesin bilgi ifade etmesini belirtse de²⁶ bu şart, mütevâtir haberi bilmenin yani haberin tevâtür seviyesine çıkmasının bir şartı olarak ileri sürülebilir.²⁷

Buna ek olarak hadisçiler mütevâtir haber râvîlerinin Müslüman ve adalet vasıflarını taşımaları gerektiğini savunmaktadırlar. Buna gerekçe olarak hadislerin üzerine dini hükümlerin icra edilmesi ve haberlerin doğrudan Hz. Peygambere nispet edilmesi gösterilir. Şâfiî usûlcüler, mütevâtir haberden elde edilen bilginin, âdeten yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluk tarafından aktarılan haberler olduğunu belirterek, Müslüman olmayanların da tevâtüre verilmiş olan haberlerden bilgi edindiklerini vurgularlar. Ancak Mâverdî, müstefiz,

²³ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1/371-372. Ancak bize göre Mâverdî'nin müstefiz ve mütevâtir haber tanımlamasında bir kavram kargaşası bulunmaktadır. Nitekim İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085), müstefiz haberin hadis bilginleri arasında meşhur haber olarak kullanıldığını ve tevâtür gibi kesin bilgi gerektirdiğini belirten Ebû İshâk el-İsferâyînî'nin (ö. 418/1027) açıklamasına yer verir. Bk. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fıkh*, thk. Abdulâzîm ed-Dîb (Katar: Cami'atü'l-yy.1399), 1/584. Ayrıca, bazı hadisçiler müstefiz haberi meşhur haber olarak kabul eder ve mütevâtir haberi, meşhur haberin türlerinden biri olarak değerlendirirler. Bk. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-ḥadîs*, 237.

²⁴ Gazzâlî'ye göre, tabakadan makasadin sayı bakımından değil, asıl önemli olan yalan üzerine birleşenlerin imkân dâhilinde olmayan bir adette olmalarıdır. Bk. Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 3/141.

²⁵ Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkh*, 195; Sem'ânî, *Ḳavâṭirü'l-edille fi'l-uşûl*, 2/236. Ayrıca bk. Âmidî, *Münthe's-sûl fi 'ilmi'l-uşûl*, 77.

²⁶ Askalânî, *Nüzhetü'n-nâzir ve's-sâmi' fi ṭuruḳi ḥadîs eş-şâ'imü'l-mecâmî'*, 39.

²⁷ Mütevâtir haber için haberi aktaranların bir beldeye sığmayacak kadar çoklukta olmaları, yakın akraba olmamaları, evliya olacak kadar dini bütün veya masûm imam olması gibi şartlar fâsid şart kapsamında değerlendirilir. Fâsid şartlar için geniş bir şekilde bk. Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 2/150-160.

mütevâtir ve âhâd şeklinde yaptığı tasnife göre mütevâtir haberin râvîlerinin adalet sahibi olmaları gerektiğini savunmaktadır.²⁸ Mütevâtir haberde İslam şartının aranmasına başka bir gerekçe de icmânın kesin bilgi gerektirmesi ve bu bilginin Müslümanlara özgü olmasıdır. Bu sebeple, kesin bilgi gerektiren tevâtür haberin de yine Müslümanlara özgü olması beklenir. Şâfiî usûlcülere göre ise, icmâ şer'î bir delildir ve bilgilerin değerlendirilip üzerinde uzlaşılmasıyla oluşur. Mütevâtir haber ise âdeten haberin bilgi değerini ortaya koyar. Bu bilginin değerlendirilip sonuca bağlanması ise ayrı bir süreçtir.²⁹

2.2. Şâfiî Usûlcülere Göre Mütevâtir Haberde Sayı ve Tasdik

Mütevâtir haberi aktaran topluluğun kaç kişiden oluşması gerektiğiyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bu sayı 4 ile 313 arasında değişebilmektedir.³⁰ Şâfiî usûlcüler mütevâtir haberi aktaran topluluğun belirli bir sayıyla sınırlandırılmasını yerinde görmezler.³¹ Onlara göre bu topluluğun yalan üzerine birleşmelerinin mümkün olmaması bu sayının belli olmadığına işaretidir. Bu bakımdan zarurî bilginin oluşmasıyla ancak sayının tam olduğu anlaşılabilir.³² Gazzâlî, mütevâtir haberin bilgi gerektirmesi için asgari sayının bilinemeyeceğini ve bu haberin bilgi ifade edebilmesi için karinelerin eklenmesi gerektiğini savunmaktadır.³³ Ebü'l-Feth İbn Berhân (ö. 518/1124) ise topluluktan aktarılan bir haberi, kişide şüphe uyandırmadan kesin bir kanaat oluşturuyorsa, bu topluluğun sayısının önemli olmadığını savunmaktadır.³⁴

Şâfiî usûlcülerin eserlerinde mütevâtir haberin tasdikiyle ilgili özel bir başlık bulunmasa da, diyalektik tartışmalarında bu konuyla ilgili bazı bilgiler bulunmaktadır. Özellikle mütevâtir haberin kesin bilgi gerektirmesi ve bu gerekliliğin diğer din mensuplarının ittifakına ihtiyaç duyup duyulmaması üzerine odaklanan tartışmalara rastlanmaktadır.³⁵

²⁸ Mâverdî, *Edebü'l-kâdî*, 1/371. Bazı görüşlere göre, yakın zamanda oluşan mütevâtir haberlerde kâfirlerin rivayetlerinin kabul edilebileceği savunulsa da, uzun bir zaman geçmişse Müslüman olmayanların yalan üzerine birbirleriyle yazışmalarının olası olduğu düşünüldüğünden, bu rivayetlerin kabul edilemez olduğu ifade edilir. Bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 573; a. mlf., et-Tebşîra fî uşûli'l-fıkh, 297; Âmidî, *el-İhkâm fî uşûli'l-ahkâm*, 2/27; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhîf fî uşûli'l-fıkh*, 4/235.

²⁹ Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 573; a. mlf., et-Tebşîra fî uşûli'l-fıkh, 297; Âmidî, *el-İhkâm fî uşûli'l-ahkâm*, 2/27; Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhîf fî uşûli'l-fıkh*, 4/235.

³⁰ Ebü'l-Feth İbn Berhân, *el-Vüşûl ile'l-uşûl*, thk. Abdulhamid Ebü Züneyd (Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1984), 2/147.

³¹ Sem'ânî, *Çavâtı'u'l-edille fî'l-uşûl*, 2/238. Mütevâtir haber için gerekli olan sayı için her bir sayının dayanağı bulunmaktadır. Örneğin haberi aktaranların 313 kişiden oluşması gerektiğini savunanlar bunu Bedir savaşındaki sayıyla, 12 kişi olması gerektiğini savunanlar ise İsrail oğullarındaki 12 temsilciyle (el-Mâide, 5/120) mukayese etmişlerdir. Bk. Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 574.

³² Şîrâzî, *Şerhu'l-Lüma'*, 574. Sem'ânî haberi aktaran topluluğun belirli bir sayıyla sınırlandırmayı yerinde görmemekle beraber bu topluluğun asgari dört kişiden oluşmasına iltifat etmiştir. Bk. Sem'ânî, *Çavâtı'u'l-edille fî'l-uşûl*, 2/240. Hadisçiler de mütevâtir haberi belirli bir sayıyla sınırlandırmamışlardır. Bk. Askalânî, *Nüzhetu'n-nâzır*, 37. Gazzâlî bunu "kâmil âdet" diye ifade eder. Ona göre kâmil âdet ilmin kendisiyle oluştuğu en az sayıdır fakat bu sayı belli değildir. Bk. Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 2/141.

³³ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 2/148-152.

³⁴ İbn Berhân, *el-Vüşûl ile'l-uşûl*, 2/150.

³⁵ İbn Berhân Yahudilerin mütevâtir haber konusundaki bu tutumlarını Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in mücizelerini reddetmeye dayandığını söylemektedir. Ona göre Hz. Mûsâ'dan önceki toplulukların risaletinin tasdikinde etkisi olmadığı gibi Yahudilerin Hz. Peygamberin risaletinin tasdikinde etkisi bulunmamaktadır. İbn Berhân, *el-Vüşûl ile'l-uşûl*, 2/152-153..

Gazzâlî, bir olay için bilgi gerektiren sayının, diğer olaylar için de bilgi gerektireceğini ve bir kişi için oluşan bilginin aynı şeyi duyan diğer kimseler için de geçerli olduğunu ifade eder. Ancak Gazzâlî, tasdik noktasında olaylar ve kişilerle ilgili farklılıkların doğal olduğunu belirterek, bu farklılıkların tasdik etrafında belirli karinelere varlığıyla ilişkili olduğunu vurgular.³⁶ Âmidî ise mütevâtir haberin oluşumunda tüm insanların ittifakının zorunlu ve gizlenmesinin imkân dâhilinde olmadığına kanaat getirmiştir.³⁷ Görüldüğü gibi fıkıhçıların kelimeleri takip etmelerinin bir sonucu olarak Şâfiî usûlcülerinin bazıları, mütevâtir haberi mutlak manada ele alarak, yalan üzerine birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluk tarafından bu haberin aktarılmasını yeterli bulmuşlardır.

2.3. Şâfiî Usûlcülere Göre Mütevâtir Haberden Elde Edilen Bilginin Değeri ve Mâhiyeti

Genel olarak usûlcüler, mütevâtir haberin kesin bilgi kaynağı olduğunu ve yalan içermediğini savunur. Geçmiş veya günümüz olsun, mütevâtir haberin doğruluğunu ve güvenilirliğini koruduğunu ileri sürmektedirler.³⁸ Ancak mütevâtir haberden elde edilen bilginin mâhiyeti hakkında zarurî mi yoksa nazarî mi³⁹ olduğu konusunda ihtilâf etmişlerdir.⁴⁰ Şâfiî usûl bilginleri mütevâtir haberin, zarurî bir bilgiye dayandığını savunmaktadırlar. Ancak, bu bilginin vasıtalı mı yoksa vasıtasız bir şekilde mi elde edildiği konusunda ihtilâf vardır. Ebû Bekr İbn Fûrek (ö. 406/1015), Şîrâzî ve Sem'ânî gibi bazı usûl bilginlere göre mütevâtir haber, karinesiz bir şekilde zarurî bilgiye dayanmaktadır.⁴¹ Diğer taraftan Gazzâlî, bu bilginin vasıtalı bir şekilde elde edildiğini savunmaktadır.⁴² Âmidî ise mütevâtir haberin bilgisinin mâhiyeti hakkında çekimser bir tutum benimsemekte ve vakf etmenin gerektiğini öne sürmektedir.⁴³

Şâfiî usûlcülere göre nazarî bilgi bir takım öncüllerden yola çıkılarak elde edildiği için mütevâtir haber nazarî bilgi olamaz. Çünkü insanlar Mekke ve Medine'nin varlığı gibi mütevâtir haberde

³⁶ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 2/142.

³⁷ Seyfüddîn Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm* (Riyad: Darü's-Samî, 2003), 2/25, 41.

³⁸ Cessâs, *el-Fuşûl fi'l-uşûl*, 3/37; Şîrâzî, *et-Tebşîra fi usûli'l-fikh*, 291; Sem'ânî, *Qavâti'u'l-edille fi'l-uşûl*, 2/240. Usûl âlimleri mütevâtir haberin bilgi gerektirmediğini savunan Sümeniyye ve Brahma diye iki akımdan söz edip onlara geniş bir şekilde reddiyelerde bulunmaktadır. Sümeniyye için geniş bir şekilde bk. Ahmet Güç, "Sümeniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010). Brahma için geniş bir şekilde bk. Günay Tümer, "Brahmanizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992). Şâfiî usûl bilginleri bu gerçeği inkâr eden kişi veya düşünceleri, gözleme dayalı bilgi edinmeyi reddeden Sofistler gibi davranmakla suçlanmaktadır. Bu konuyla ilgili geniş bir şekilde bk. İbn Berhân, *el-Vüşûl ile'l-uşûl*, 2/139-14.

³⁹ Zarurî bilgi fazla düşünmeden, delile dayanmadan kendiliğinde ve kaçınılmaz bir şekilde kabul edilen bilgiye denir. Nazarî bilgi ise bilinenen yola çıkarak bilinmeyen bilgisine ulaşmaktır. Bk. Ebû Bekr İbn Fûrek, *el-Hudûd fi'l-uşûl*, thk. Muhammed Süleymani (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), 77; Bekir Toplaoğlu, *Kelâm İlmi* (İstanbul: Damla Yayınları, ts.), 60; Ramazan Özmen, "Hanbelî Fıkıh Usûlcülerinin Mütevâtir Haberlere Yaklaşımları", 46-47.

⁴⁰ Mu'tezile'den Ebü'l-Kâsım el-Kâ'bî, Ebü'l-Hüseyn el-Basrî ve Şâfiîlerden Ebü Ali ed-Dekkâk ile Hanbelî usûlcü Ebü'l-Hattâb el-Kelvezânî, mütevâtir haberin mâhiyetinin nazarî bilgiye dayandığını savunmaktadırlar. Bk. Basrî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyîb, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hamidullah (Dımaşk, 1964), 2/552; Kelvezânî, *et-Temhid fi usûli'l-fikh*, 3/23-24.

⁴¹ İbn Fûrek, Ebû Bekr, *el-Hudûd fi'l-uşûl*, thk. Muhammed Süleymani (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), 150; Şîrâzî, *et-Tebşîra fi usûli'l-fikh*, 293; Sem'ânî, *Qavâti'u'l-edille fi'l-uşûl*, 2/248.

⁴² Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 2/144.

⁴³ Âmidî, *Münthe's-sûl fi 'ilmi'l-uşûl*, 75.

bu bilgiye kendiliğinden ulaşıp, kabullenmektedirler. Eğer mütevâtir haberle elde edilen bilgi nazarî olsaydı çocuklar bu bilgiden anlamaz ve insanlar bu bilgi türünü aldıklarında bir takım mukaddimelerle bunun doğru olup olmadığını düşünürdü.⁴⁴ Buna karşılık, mütevâtir bilginin nazarî olduğunu savunanlar, aktarılan haberin kişinin kendi fikri olup olmadığı, görme ve işitme gibi duyuşsal algılarla elde edilip edilmediği, haberi ileten kişilerin yalan söylemeyi amaçlayıp amaçlamadığı gibi bazı öncüllerin olduğunu iddia etmektedir. Bu öncüller ancak zihinsel bir çaba ile elde edilebilir.⁴⁵

Gazzâlî, mütevâtir haberden elde edilen zarurî bilginin bir vasıtayla gerçekleştiğini savunmaktadır. Bu vasıta özel bir çaba harcamadan doğal bir şekilde kişinin zihninde yer alır. Gazzâlî'nin vasıttan kastı insan zihninde var olan dâhili bir vasıttır ve ona göre mütevâtir haberden elde edilen bilginin mâhiyetinin nazarî olduğunu savunanlar bununla “iki dördün yarısıdır” dâhili bir etkenle insan zihninde hemen geliveren bir vasıtayı kastediyorlarsa bunda sorun bulunmamaktadır. Fakat Gazzâlî'ye göre zarurî bilgiden “kadim olan bir şey hâdis olmaz” ve “var olan bir şey yok olamaz” gibi önermelere dayalı bir bilgi kast ediliyorsa bu bilgi zarurî olamaz.⁴⁶

Âmidî ise tevâtürle elde edilen bilginin mâhiyeti konusunda kesin bir kanaate varlamayacağını savunarak bu konuda vakf etmek gerektiğini benimsemektedir.⁴⁷ Ona göre çocukların nazar ehli olmalarına engel bulunmadığı gibi aynı şekilde mütevâtir haberin ihtilâf içermemesi, onun kesin bilgi ifade ettiğini göstermez. Çünkü nazarî bilgide de ihtilâf olmayabilir. Mütevâtir haberin nazarî bilgi olmayacağına dair de Âmidî, bu bilgi türünün öncüller ve sonuçlar arasında kurulan ilişkiye dayandırır.⁴⁸

Görüldüğü üzere mütevâtir haberle elde edilen bilginin mâhiyetiyle ilgili ihtilâflar, tarafların zarurî ve nazarî bilgiye yükledikleri anlamda gelişmektedir. Bilgiyi mütevâtir haberin kendisinden doğrudan elde edildiğini düşünenler için, bu bilginin mâhiyeti zarurî olarak kabul edilmektedir ve mütevâtir haber, öncüllere dayanmadan meydana gelmektedir. Bu durumda öncüller sadece zihinde hemen gelen haberin doğruluğuyla ilgili olabilir. Eğer vasıta mutlak anlamda ifade edilirse, bu bilgi doğal olarak nazarî hükme tabi olur. Ancak, bu vasıta öncüller ve sonuçlar arasında kurulan ilişki şeklinde açıklanırsa, bu bilgi zarurî bilgi haline gelebilir.

3. Sonuç

Bu araştırmada Şâfiî usûlcülerin mütevâtir habere yaklaşımları incelenmiştir. Şâfiî usûlcülerin mütevâtir haberi kelamcılarının literatürüne bağlı olarak açıkladıkları ve özellikle mütevâtir

⁴⁴ Âmidî, *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm*, 2/27; a.mlf., *Münthe's-sûl fi 'ilmi'l-uşûl*, 75-76.

⁴⁵ Basrî, *el-Mu'temed fi uşûli'l-fikh*, 2/552. Kelvezânî, *et-Temhîd fi uşûli'l-fikh*, 3/24-25.

⁴⁶ Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, 2/135-136.

⁴⁷ Âmidî, *Münthe's-sûl fi 'ilmi'l-uşûl*, 77.

⁴⁸ Âmidî'nin açıklamaları için geniş bir şekilde bk. Âmidî, *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm*, 2/28-32.

haberden elde edilen bilginin mâhiyeti konusunda kelim argümanlarına sık sık tutundukları söylenebilir.

Mütevâtir haberin tanımlarında, muhaddisler "turûk" ifadesine yer verirken usûlcüler "âdet" kelimesini tercih ederler. Kullanılan kelimeler arasında gözlemlenen farklılıklara rağmen, aslında senedi güçlü olan rivayetlerin de mütevâtir haber kapsamında değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü mütevâtir haber için aranan âdet şartı, senetle de sağlanabilir. Hatta senede dayanan mütevâtir haber daha güçlü kabul edilebilir. Usûlcülerin ve hadisçilerin mütevâtir dediği şey arasında teorik bir fark olabilir ancak bu, usûlcülerin hadisçilerin mütevâtir haberini reddettiği anlamına gelmez. Tam aksine, muhaddislerin mütevâtir haber için İslam ve adalet vasıflarını şart koşmaları, dini hükümlerin inşa edilmesinde usûlcülerin genel bir şekilde kabul ettiği mütevâtir habere kıyasla daha güçlü bir standart oluşturur. Bu bağlamda şu söylenebilir: "Hadisçilerin kabul ettiği her mütevâtir haber usûlcülerin indinde mütevâtir haberdir ancak usûlcülerin kabul ettiği her mütevâtir haber hadisçilere göre mütevâtir olmayabilir".

Mütevâtir haber, fıkıh usûlünün birçok alt konusunu etkilediği gibi, bu habere dayalı hüküm çıkarma süreci de doğrudan fıkıh ilmini ilgilendirmektedir. Ancak mütevâtir haberin mutlak bir şekilde ele alınması, özellikle nübüvvetin ispatı ve diğer dini ve felsefi akımlara yönelik reddiyelerde kullanılması, mütevâtir haberin fıkıh usulüyle olan ilişkisini arka plana atmıştır. Mâverdî'nin müstefiz haberi bilinçsiz bir şekilde aktarılan haber olarak nitelendirmesi ve ardından mütevâtir haberi kasıtlı bir şekilde rivayet edilen haber olarak görmesi, fıkıh usûlcüleri arasında mütevâtir haberi usûlde konumlandırma çabası olarak değerlendirilebilir.

Mütevâtir haberle elde edilen bilginin zarurî olduğunu savunanlar ile bunun nazarî bilgi olduğunu iddia edenler aslında zarurî ve nazarî bilgiye yükledikleri anlama göre görüş bildirmişlerdir. Bu ihtilâfın, ifade odaklı olduğu ve mütevâtir haberin bilgi değeriyle ilgili olumsuz bir etki yaratmadığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agitoğlu, Nurullah. "Mâlikî Usûlcülere Göre Mütevâtir ve Âhâd Haberinin Epistemolojik Değeri -Karâfi Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ağustos 2018), 247/267.
- Âmidî, Seyfüddîn. *el-İhkâm fî usûli'l-aḥkâm*. 4 Cilt. Riyad: Darü's-Samî, 2003.
- Âmidî, Seyfüddîn. *Muntehe's-sûl fî 'ilmi'l-uşûl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Apaydın, H. Yunus. "Mütevâtir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 32. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Askalânî, İbn Hacer. *Nüzhetu'n-nâzir ve's-sâmi' fî turuḳi ḥadîş eş-şâ'imü'l-mecâmi'*. thk. Nûreddin İtr. Şam: Mektebetü'l-Büşrâ, 2011.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*. thk. Ebî İshâk b. İbrahim b. Mustafa. 2 Cilt. Dârü'l-Hindî, 2002.

- Basrî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyîb. *el-Mu'amed fi uşûli'l-fikh*. thk. Muhammed Hamidullah. 2 Cilt. Dimaşk, 1964.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fuşûl fi'l-uşûl*. 4 Cilt. Kuveyt: Vizaretu'l-evkâf ve's-şuûni'l-islamiyye, 2. Basım, 1994.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî. *el-Burhân fi uşûli'l-fikh*. thk. Abdulâzîm ed-Dîb. 2 Cilt. Katar: Cami'atü'l-Katar, 1399.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullâh. *Taḳvîmü'l-edille fi'l-uşûl*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Müstasfâ min 'ilmi'l-uşûl*. thk. Hamza b. Zühayr Hafız. 4 Cilt. Medine, 1413.
- Gazzâlî, Ebû Hamid. *el-Menḥûl min ta'likâti'l-uşûl*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dimaşk: Darü'l-Fikr, 1980.
- Gazzâlî, Ebû'l-Hâmid. *Maḳâşidü'l-felâsife*. thk. Süleyman Dünyâ). Kahire: Darü'l-Maarif, 1963.
- Güç, Ahmet. "Sümeniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/132-133. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Hamed, MazharZiyad. *İbn Hazm'ın Mütevâtir Hadis Hakkında Görüşleri*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- İbn Berhân, Ebû'l-Feth. *el-Vüşûl ile'l-uşûl*. thk. Abdulhamid Ebû Züneyd. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-Maarif, 1984.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr. *el-Ḥudûd fi'l-uşûl*. thk. Muhammed Süleymani. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn. *Lisânü'l-Arab*. 13 Cilt. Beyrut: Darü's-Şadr, 1968.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn. *Ulûmü'l-ḥadîs*. thk. Nüreddîn Muhammed el-Hasenî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1986.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hatîb el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/452-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kelvezânî, Ebû'l-Hattâb. *et-Temhîd fi uşûli'l-fikh*. 4 Cilt. Cidde: Daru'l-Medeni, 1985.
- Koçyigit, Talat. *Hadis Istılahları*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2. Basım, 1985.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed. *Edebü'l-kādî*. thk. Yahya Hilâl es-Sırhân. 2 Cilt. Bağdat: Matbaa'tü'l-Asânî, 1972.
- Nanî, Abdunnasır. *el-Hadisü'l-Mütevâtir Beyne'l-Muhaddisin ve'l-Usûliyyin*. Vadi: Cami'atü Muhammed Hıdır, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Nemle, Abdülkerîm b. Ali. *İthâfî zev'i'l-beşâ'ir bi-şerhi Ravzati'n-nâzir fi uşûli'l-fikh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. 8 Cilt. Riyad: Dârü'l-Âsime, 1996.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref. *İrşâdü tullâbi'l-ḥakâ'ik*. thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefi. Medine: Mektebetü'l-Eymân, 1987.
- Orhan, Fatih. "Hadis Rivayeti Bağlamında Fakihlerin Mütevâtir Habere Yaklaşımları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/3 (2021), 1465-1483.

- Özmen, Ramazan. “Hanbelî Fıkıh Usûlcülerinin Mütevâtir Haberlere Yaklaşımları”. *İslami İlimler Dergisi* 2/2 (Güz 2007), 29-53.
- Saklan, Bilal. *Mütevâtir Hadisler ve Meseleleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1986.
- Sem‘ânî, Ebü’l-Muzaffer. *Qavâti‘u’l-edille fi’l-uşûl*. thk. Abdullah Hafız Ahmed el-Hükmî. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü’t-Tevbe, 1998.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn. *el-İbhâc fi şerhi’l-Minhâc*. thk. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî – Nüreddin Abdülcebâr Sagîrî. 7 Cilt. Dübey: Dârü’l-Buhus li-dirâseti’l-İslamiyye ve İhyâü’t-Türâs, 2004.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. Beyrut: Daru’l-kütübi’l-‘ilmiye, 1939.
- Şîrâzî, Ebû İshâk. *el-Lüma‘ fi uşûli’l-fîkh*. thk. Abdülkadir Hatib Hasenî. Beyrut: Darü’l-Kattaniyye, 2. Basım, 2013.
- Şîrâzî, Ebû İshâk. *et-Tebşira fi uşûli’l-fîkh*. thk. Muhammed Hasan Heyto. Dımaşk: Darü’l-Fikr, 1980.
- Şîrâzî, Ebû İshâk. *Şerhu’l-Lüma‘*. thk. Abdülmecid Türki. Beyrut: Daru’l- Ğarbi’l-İslâmî, 1988.
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi*. İstanbul: Damla Yayınları, 6. Basım, ts.
- Tümer, Günay. “Brahmanizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/329-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Yılmaz, Mustafa Selim. “Kelâm İlminde Mütevâtir Haberin Bilgi Ve Delil Değeri”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (2018), 199-223.
- Zerkeşî, Bedrüddîn. *el-Bahrü’l-muhîf fi uşûli’l-fîkh*. 6 Cilt. Kuveyt: Darü’l-Kûfe, 2. Basım, 199.

Orijinallik Beyanı / Declaration of Authenticity

Bu makale, İntihal.Net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by İntihal.Net. No plagiarism detected.

Akademik Etik Beyanı / Academic Ethics Statement

“Namaz İbadetinin Toplumsal Bütünleştirme Etkisi” başlıklı makale, bilimsel araştırma tekniklerine ve akademik etik ilkelerine uyularak hazırlanmış, veriler üzerinde herhangi bir tahrifat veya çarpıtma yapılmamış, başka bir araştırmadan kısmen veya tamamen intihal edilmemiş, yayınlanması amacıyla başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

The article titled "The Social Integration Effect of Prayer Worship" has been prepared in accordance with scientific research techniques and academic ethics principles, no falsification or distortion has been made on the data, no partial or complete plagiarism has been made from another research, and it has not been sent to another publication organ for publication.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement

“Namaz İbadetinin Toplumsal Bütünleştirme Etkisi” başlıklı makaleyle ilgili olarak diğer kişi veya kurumlarla herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

There is no conflict of interest with other individuals or institutions regarding the article titled "The Social Integration Effect of Prayer Worship".

Yazarlık Katkısı / Authorship Contribution

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür. / The study was conducted with a single author.
